

על מלאכים ואנשים

פרשת 'וירא' מתמקדת בחורבנה של סדום ובלידתו והתבגרותו של יצחק. הפרשה מתחילה בסיפורם של דמויות מסתוריות, הולכי רגל עייפים המחפשים מחסה ומרגוע בדרכם המפרכת. כך נוצר הקונטרסט בין חסדיהם של אברהם ולוט, לבין רשעתם של אנשי סדום. מצד אחד, "וישׂא [אברהם] עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם... ויאמר... זקח נא מעט מים, ורחצו רגליכם - והשענו תחת העץ, ופקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם..." (בראשית יח, ב-ה). לעומת חסדו של אברהם מועמדת התעללות אנשי סדום: "ויאנשי העיר, אנשי סדם נספו על הפית מנער ועד זקן... ויקראו אל לוט ויאמרו לו איך האנשים אשר באו אליך הלילה, הוציאם אלינו..." (יט, ד-ה). כך נחתם גור דין החורבן על הערים העשירות והפורחות שבכיכר הירדן.

שתי הבמות

הרהורים אקטואליים רבים מתעוררים בעקבות קריאת פסוקי הפרשה. אך הפעם אבקש את הקורא להתעלם מהם ולהתלוות אלי למסע בלתי רלוונטי בתולדות הפרשנות היהודית. במוקד מסע זה תעמוד זהותן של הדמויות המסתוריות הללו, שאחרי מסעם מאוהל אברהם באלוני ממרא ועד לסדום, עוקבים אנו בפרשתנו. הן מופיעות בפני אברהם כהולכי אורח "והנה שלשה אנשים נצבים", אך עד מהרה נוכח הוא בכוחותיהם הנבואיים והנסיים. מעתה מכנה אותם הכתוב מלאכים: "ויבאו שני המלאכים סדמה" (יט, א), למרות שגם שם ייראו הם כאנשים. אך מה הם בעצם מלאכים? כדי לענות על שאלה זאת, נעזר ברמב"ם שזה יותר מ-800 שנה מורה לנו דרך במבוכות. ואני, ארשה לעצמי להדריך אתכם במבוך שבשיטתו, כפי שאני מבין אותה.

כמו מילים רבות בשפה, לפי הרמב"ם, המילה מלאך היא רב משמעית. במשמעות הראשונה – המלאכים הם שליחים. גם שליחי בשר ודם הם מלאכים: "וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו" (בראשית לב, ד). בדומה לכך, יכולים כוחות הטבע להיתפס כשליחי הקב"ה, המוציאים לפועל את תוכניותיו. הדוגמה הקלאסית נמצאת במזמור 'ברכי נפשי' (תהלים קד, ד): "עשה מלאכיו רוחות - משרתיו אש להטי". והמלאכים מייצגים אכן את הכוחות והגורמים הביולוגיים והפסיכולוגיים הפועלים בעולם, ואולי גם את המציאות העל-אנושית שבקוסמוס, דבר שהרמב"ם האמין בקיומה בהשפעת הסברות "המדעיות" שבדורותיו.

המלאכים מהסוג הזה הם ריאליים. אך, מה עם המלאכים והכרובים דמויי אנוש ובעלי הכנפיים, עליהם אנו קוראים במקרא והמתוארים באמנות הקלאסית? שלא כסוג הראשון, מלאכים אלה, לפי הרמב"ם, הם "וירטואליים". אלו הן דמויות המצויות אך ורק בחזון הנבואי, בו הופכים המהויות המופשטות לתמונות מוחשיות, או בצורה מוחשית עוד יותר, כמו בפרשתנו נוצרת עלילה המסבירה את המציאות.

אכן, לפי הרמב"ם הסיפור על המלאכים הבאים לביתו של אברהם אינו אלא תיאור של מראה וחזון נבואי. כאן מתגלית לפנינו גישתו הלא-פונדמנטליסטית של הרמב"ם, פתיחות אינטלקטואלית ורציונלית המלווה בשמירת המצוות עליה למדנו ב"משנה תורה", ספרו ההלכתי. עמדתו זאת גרמה למלחמת שלוש מאות שנה על דעותיו. אנשי הניו אייג' יתלהבו הרבה יותר מדעות מתנגדי הרמב"ם עבורם עמדתו הרציונליסטית הייתה פסולה. גדול מבקרי הרמב"ם היה הרמב"ן, ענק הרוח ואיש הקבלה. בפירושו לפרשתנו, הוא משתדל להפריך את הרמב"ם. שאלותיו בהחלט מתקבלות על הדעת ואחדות מהן נראות מוחצות וסופניות: "והנה לדבריו [של הרמב"ם] לא לשה שרה עוגות, ולא עשה אברהם בן בקר, וגם לא צחקה שרה, רק הכל מראה!" הרמב"ן מקשר את פרשתנו למאבק יעקב עם המלאך (לב, כה) שגם הוא מתרחש – לפי הרמב"ם – בחזון ושואל: "ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ?" יחד עם המלאכים הפכו גם מעשי החסד, בהם אנו בני אברהם מתפארים, וירטואליים. תשובתם של חסידי הרמב"ם הייתה מאוד אלגנטית, ואנו פוסט-חסידיים ופוסט-פרוידיאנים יכולים להזדהות בקלות עם דבריהם: דווקא הדברים המתגלים כמעשים בחלום ובחזון, הכנסת האורחים האצילה של אברהם, למשל, חושפים את האני הפנימי שלנו, יותר מאשר מעשינו בהקיץ. ובאשר לצליעתו של יעקב, הייתה זאת תופעה פסיכו-סומטית ואין לנו להתפלא על כך.

אולם, חסידי הרמב"ם התקשו לענות על שאלה אחרת של הרמב"ן: "והנה לפי דעתו זאת [של הרמב"ם] יצטרך לומר כן בעניין לוט, כי לא באו המלאכים אל ביתו, ולא אפה להם מצות ויאכלו, אבל הכל היה מראה, ואם יעלה את לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים, כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו..."

האם הרמב"ם לא היה מודע לקושי זה? כיצד קרא הוא את הפרשה? את הפתרון לשאלה זאת מצא דון יצחק אברבנאל. הוא לימד אותנו שאכן לפי הרמב"ם, כל המאורעות בהם מוזכרים המלאכים, מתרחשים במראה הנבואה לאברהם. עכשיו מבינים אנו את מכלול התופעות המוזרות שבסיפור. הקב"ה מתערב ומוסיף "מעין" הערות שוליים לדברי המלאכים. "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקֶרְבָּהּ", ואברהם יודע זאת. המעניין שעכשיו אנו יכולים להבין מה שלכאורה חסר לנו בפרשה. אברהם "מתמקח" עם הקב"ה על חורבן סדום. הקב"ה מסכים עם אברהם ומבטיח "לֹא אֶשְׁחִית בְּעֶבֶר הָעֶשְׂרָה" (יח, לב). מה שמתרחש בהמשך בסדום הוא בדיוק תשובתו של הקב"ה לאברהם. הוא רואה בחזונו שפרט ללוט אין

צדיקים בסדום. לפי הרמב"ם, אליבא דאברבנאל, כמו במחזות תיאטרוניים מסוימים, וכמו בהתחלת ספר איוב, במת ההתרחשויות מחולקת לשניים. בחלקה העליון – מתוארים המאורעות באופן ציורי מנקודת המבט של השמיים. זהו החזון שאברהם רואה, מבוא המלאכים ועד להפיכת אשת לוט לנציב מלח. בחלקה התחתון – הסיפור הוא ריאליסטי, ומתאר מה שמתרחש בארץ: "וַיִּשְׁפֹּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר... וַיִּשְׁקֹף עַל פְּנֵי סְדֹם וְעַמֹּנָה... וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֵלְהָ קִיטֹר הָאֶרֶץ כְּקִיטֹר הַכְּבָשָׁן. וַיְהִי בְּשַׁחַת אֱ-לֹהִים אֶת עָרֵי הַכְּפָר... וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהִפְכָּה..."

השכינה והאורחים

נותר לנו לעיין בפרט אחד מעניין הנוגע לקשר שבין שני הפסוקים הראשונים בפרשה (יח א-ב): "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מְרָא - - וְהוּא יֹשֵׁב פְּתַח הָאֵהָל... וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עִלָּיו..." לפי הגישה אותה הצענו לעיל, שהגיעה אלינו כהפקה משותפת של הרמב"ם והאברנאל, הפסוק הראשון אינו אלא מבוא וכותרת לכל מה שבא לאחר מכן. הוא מסביר בפירוש שבהתגלות ה' אל אברהם מופיעים המלאכים המבשרים לאברהם על הולדת בנו, ומוציאים את לוט מסדום. קריאה גאונית זו של הטקסט, יש לה שורשים בדבריו של רבי חייא בתלמוד. ולמרות זאת, יש קריאה אחרת, לפיה שני הפסוקים הפותחים את הפרשה, מתארים שני מאורעות הבאים זה אחר זה. לפי קריאה זאת באמצע ההתגלות רואה אברהם את הולכי הדרך, והוא מבקש מהקב"ה רשות וסליחה כדי לטפל בהם: "אֶ-דְנִי אִם נָא מְצֹאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ - - אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבֹדֶיךָ".

רשימה זאת נכתבה מתוך הזדהות עם גישתו של הרמב"ם, ולמרות זאת רוצה אני לסיים עם דברי הגמרא המבוססים על הגישה השנייה (שבת קכז ע"א): "אָמַר רַבִּי יְהוֹדָה, אָמַר רַב, גְּדוּלָּה הַכְּנָסוֹת אוֹרְחִים מִהַקְבָּלֶת פְּנֵי שְׂכִינָה, דְּכַתִּיב, (בראשית יח) 'וַיֹּאמֶר, אֶ-דְנִי אִם נָא מְצֹאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר'". המיסטיקה יכולה לחכות עד שנטפל קצת בבעיות המוסריות שבדורנו.